

господарствах і, таким чином, врешті-решт завершити формування моделі колгоспного виробництва відповідно до моделі соціально-економічних відносин, що існували на селі вже близько 30 років, виявилось недостатньо ефективною, порівняно з задумом. Вона не була продумана у всіх деталях, почала вирішуватися без достатньої розробки інших, доповнюючих заходів, насамперед соціально-побутового характеру, тож і не вирішила проблему кадрового забезпечення інженерної служби колгоспного виробництва.

1. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М.: Политиздат, 1985. – Т. 8.
2. Панченко П.П. Развитие сельского хозяйства Украинской ССР (1959 – 1980) / П.П. Панченко. – К.: Наук. думка, 1980. – 280 с.
3. Плющ М. М. Хрущов і проблеми технічного переозброєння народного господарства (1953 – 1964) / М. Плющ // Історія в школі. – 1999. – №7.
4. Ровчак Л.В. Машино-тракторні станції в Україні (50-ті рр.) / Л.В. Ровчак – Атореф. ... канд. ист. наук. – Донецьк, 2000 – 19 с.
5. Сай Н.О. К вопросу укрепления колхозов и МТС Украины руководящими кадрами в 1953 – 1959 гг. / Н.Сай // Сб. науч. работ кафедры марксизма-ленинизма. Труды Харьковского сельскохозяйственного института. – Х.: Б. и., 1962. – Т. XL.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та Управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 924.
7. ЦДАВОВУ. – Ф. 27. – Оп. 19. – Спр. 4633.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 707.
9. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 997.
10. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 1256.

А.С. Поліщук

ЖИТЛОВО-ПОБУТОВІ УМОВИ ПОДІЛЬСЬКОГО СЕЛА В СЕРЕДИНІ 1960 – 1980-Х РР.

Розкрито питання житлово-побутових умов Подільського села в середині 60–80-х рр. ХХ століття. Проаналізовано якість житлово-побутових умов на селі, реорганізацію сільських приміщень. Вказуються такі суттєві ознаки житлово-побутових умов Подільського села, як шляхи зміцнення власної виробничої бази, вдосконалення форми і методів організації будівництва, управління виробництвом, а також недоліки та скарги щодо реалізації житла. Низький рівень ремонтних робіт, недостатня організація і контроль перевірки термінів виконання звернень громадян у вищі структури житлового управління стали причиною неузгодженості та агресивності окремих верств населення. Ця суперечність характеризувалася певною нестабільністю організації житлової політики.

Ключові слова: житлове будівництво, побут, соціально-побутова сфера, житлове управління, будівельні бригади.

This paper deals with the living conditions Podolski village in the middle of the 60–80s of the twentieth century. The author analyzes the quality of living conditions in rural areas, indicating the reorganization of the rural areas of the period. Identifies important features such as ways to strengthen its industrial base, improve the forms and methods of construction, production management, as well as deficiencies and complaints regarding the implementation of housing. The low level of repairs, lack of organization and control check deadlines appeals to higher housing management structure

caused inconsistencies and aggressiveness of some segments of the population. This conflict was characterized by some instability of housing policy.

Key words: housing, life, social sphere, housing management, construction crews.

Житлові умови є найбільш значущими в характеристиці побуту як окремої людини, так і суспільства загалом, оскільки житлова проблема – це соціальна проблема. Без її вирішення неможливо досягти стабільності трудових колективів, закріплення кадрів, підвищення виробничої і соціальної активності. Житловий чинник впливає на культурно-освітній рівень, здоров'я, працездатність, повноцінний відпочинок, виховання дітей тощо. За роки свого існування радянська влада намагалася підвищити рівень житлового побуту, споруджуючи нові будинки та реконструюючи ті, що вже експлуатувалися. Ухваленими у 1958 р. Постановами «Про розвиток житлового будівництва» та «Про застосування типових проектів у будівництві» визначалася радянська політика забезпечення житлом мешканців Поділля на декілька десятиліть вперед. З їх упровадженням розпочався новий етап типізації та якісної зміни житлового будівництва з масового зведення індивідуальних будинків.

Порушена у статті тема є досить актуальною тому, що потреба в житлозабезпеченні визначає психосоціальну позицію та культурологічні тенденції статусу й добробуту людини, що вимагає першочергового задоволення. Весь час свого існування Комуністична партія та радянський уряд проголошували політику постійного піклування про покращення житлових умов населення. Однак ця проблема залишалася однією з невирішених протягом усього періоду існування радянської влади.

Питання житлово-побутових умов знайшли часткове відображення у роботах В. Бацука [1], М. Братуня [5], Л. Жовніра, В. Гуменюк [7], Л.Криворучка [9], В. Крикливого [10–13], В. Отрошка [14], Л. Палійчука [15], П. Панченка [17], І.Старинецького [18], Г. Стебновського [19], Е.Стедового [20], В. Темного [21], В. Трачука [22]. Автор статті ставить за мету розкрити житлово-побутові умови подільського села в середині 1960 – 1980-х рр.

Розглядаючи головні напрями розвитку соціальної сфери подільського села, відзначимо, що першочергове значення у цій справі мали житлово-побутові умови. Наприкінці 1960-х років у селах Вінницької та Хмельницької областей почав спостерігатися різкий спад нового житлового будівництва, який у 1970–1980-х рр. набув регресивного характеру. Незважаючи на опосередкованість цього явища, середня забезпеченість загальною площею житла на одного жителя села була значно вищою, ніж аналогічний показник у місті. У 1960 – 1980-х рр. владою було ухвалено кілька постанов, які регламентували житлове будівництво на селі, виділяючи на це додаткові кошти [6, 10]. Зокрема, значні зміни в будівництві на селі сталися після ухвалення Постанови ЦК КПРС України від 29 вересня 1967 «Про хід виконання плану житлового будівництва і введення в дію об'єктів сільського господарства». Так, наприклад, за 10 місяців 1967 р. сільськими будівельниками тресту «Вінницьксіббуд» план будівництва був виконаний

на 102% [2, 4]. Водночас будівельні організації Барського району впродовж 1969 р. виконали плани на 105%.

Відповідно до Постанови ЦК КПРС України від 18 червня 1970 р. «Про стан і заходи щодо поліпшення капітального будівництва на селі», на Поділлі було введено в дію всі заплановані об'єкти на селі. План капіталовкладень за 1970 р. було виконано на 121,6%, додатково було вкладено 910 тис. крб. Завдяки зусиллям колективів будівельних організацій, будівельних бригад у колгоспах Гайсинського району обсяг будівельно-монтажних робіт, порівняно з 1970 р., зріс майже на 30%. До того ж річний план будівельно-монтажних робіт Крижопільського району було виконано на 101,1%. В 1971 р. капітальне будівництво було здійснене на 4096,6 тис. крб. Зокрема, будівельно-монтажних – на 3732,2 тис. крб., в колгоспах і підприємствах району – на 2731,2 тис. крб. [3, 6].

Упродовж 1980–1985-х рр. у сільській місцевості Вінницької області було введено за рахунок усіх джерел фінансування 1061,2 тис. м² житлової площі, зокрема, за рахунок державних коштів 141,0 тис. м², за рахунок ЖСК – 0,8 тис. м², за рахунок коштів колгоспів і міжколгоспних підприємств і організацій – 114,2 тис. м². Низькими темпами велося будівництво житлових будинків, план був виконаний лише на 43,2%. Незадовільно працювали на об'єктах агропромислового комплексу деякі підрядні організації. Так, трест «Вінницільбуд» в основному виконував роботу для сільського господарства, внаслідок чого план будівельно-монтажних робіт за рахунок державних капітальних вкладів за 1983–1985 рр. було виконано лише на 81% [7, 38].

Протягом 1965–1970 рр. 400 сіл Хмельницької області було перебудовано за новим генеральним планом. Вони вирізнялися рівними широкими вулицями, затишними оселями під шифером або черепицею. У центрі сіл – широкі площі, де були розташовані громадські будівлі: школи, лікарні, торгові центри, будинки побуту, колгоспні комунальні комбінати. Тим часом колгоспні комунальні комбінати, яких в області було понад 300, були введені в дію наприкінці 1965–1966 рр. Нові часи диктували і новий смак в архітектурі будинків. Широко використовуючи багаті народні традиції у поєднанні з сучасним досвідом будівництва, селяни споруджували домівки з 4–5 кімнат і окремою кухнею [9, 4].

У 1969 р. сільським трудівникам Хмельниччини було продано 30390 телевізорів, 11526 радіоприймачів і радіол, 6925 холодильників, 12670 пральних машин, 3200 мотоциклів і моторолерів, більш як на 9 мільйонів крб. меблів. У 1967 р. подільське село одержало в особисте користування 1700 легкових автомобілів, майже три чверті населених пунктів області були зв'язані постійним автобусним сполученням [12, 13].

Упродовж 1975–1985 рр. на Хмельниччині було споруджено житлових будинків загальною площею 1,6 мільйона м², 13 тис. км шляхів з твердим покриттям, чимало було зроблено з благоустрою сіл. Загальний обсяг будівельно-монтажних робіт становив 5,3 млн крб., що перевищував показник на 14%. Продуктивність праці в будівництві зросла на 22%. Певну роботу було проведено зі зміцнення власної

виробничої бази, вдосконалено форми і методи організації будівництва, управління виробництвом. Обсяг будівництва зріс у 2,6 рази і на об'єктах виробничого призначення становив 45% [20, 5].

Мали місце і певні недоліки. Проблема сільського будівництва – це недостатня кількість залізобетонних конструкцій, недоліки в управлінні [13, 5]. Однією з найголовніших причин були низькі темпи будівництва на селі, а також брак коштів – як у селян, так і державних капіталовкладень. У 1965 р. було прийнято рішення про кредитування житлового будівництва колгоспників – терміном на сім років у межах від 700 до 1500 крб. Впродовж 1970–1975 рр. після закінчення будівництва житлового будинку можна було віддавати кредит протягом десяти років. Інвалідам Великої Вітчизняної війни та малозабезпеченим категоріям надавалася відстрочка виплати боргу через три роки після закінчення будівництва. Через відсутність необхідних ресурсів на ремонт житловий фонд на селі швидко зношувався. Показовою недосконалістю були малі населені пункти, які зараховували до «неперспективних» і відстаючих. У них не відзначалися будівельний приріст і ремонтні роботи, закривалися магазини, клуби, школи, побутові майстерні тощо [14, 6].

Влада проголошувала принцип справедливого розподілу житла, який мав контролюватися громадськістю. Однак на місцях цей принцип спрацьовував досить рідко і не в повному обсязі. Реальну ситуацію висвітлювали: «листи-звернення», «листи-скарги» громадян у владні органи з житлових питань того часу. Це явище було настільки масовим, що ЦК КПРС ухвалив Постанову від 25 серпня 1978 р. «Про листи трудящих з житлових питань», а ЦК Компартії України підтвердив її постановою від 13 жовтня 1978 р. Так, наприклад, у Вінницький обком Комуністичної партії в 1982 р. надійшло 1000 звернень громадян, що становило 26,5% від загальної чисельності звернень, а також відбулося обговорення цього питання на партійних зборах. Двічі на рік проводилися узагальнення стану розгляду і вирішення заяв, листів і скарг, які були обговорені на виробничих нарадах. Однак, незважаючи на проведену роботу в цьому напрямку, все ще значна кількість заяв і скарг і далі надходили до обласного житлового управління і підпорядкованих йому організацій [8, 125].

Якщо за два місяці 1967 р. до обласного житлового управління надійшло 167 письмових заяв, у 1968 р. – 241, в 1975 р. – 289, то на початку 1982 р. їх кількість сягнула 317. До підпорядкованих обласному житловому управлінню організацій м. Вінниці в 1969 р. надійшло близько 2000 письмових заяв і скарг трудящих. На особистому прийомі побувало 3526 чоловік. Зміст цих скарг був різним. Якщо в кінці 1960-х років громадяни були переважно незадоволені низьким рівнем ремонтних робіт, зривів графіків їх проведення, поганим опалюванням і водопостачанням, то на початку 1980-х років більше було листів зі скаргами про випадки довготривалого вирішення законних скарг громадян, порушення в постановці трудящих про квартирний облік, порушення порядку розподілу житла, формально-бюрократичне ставлення посадових осіб до вирішення квартирних питань [5, 1].

Зазначені вище скарги щодо порушень у роботі з листами, заявами і скаргами ставали причинами того,

що в окремих відділах була недостатня організація і контроль перевірки термінів виконання звернень громадян, не приділялося відповідної уваги удосконаленню форм і методів роботи з листами, недосконало аналізувалися звернення громадян у вищі органи, допускалося формальне ставлення і тяганина у цій важливій роботі [18, 2].

Отже, впродовж досліджуваного періоду житлово-побутові умови мешканців Поділля характеризувалися певною нестабільністю. Починаючи з другої половини 1960-х рр., відбувся спад житлового будівництва, хоч і поліпшилася його якість. Проте забезпечення житлом пільгової категорії населення в ці роки не було вирішено. Починаючи з кінця 1960 – початку 1970-х рр., житлова проблема загострилася – відчутно зменшилася чисельність осіб, котрі забезпечувалися житлом державою. В першій половині 1980-х рр. відбулося зростання житлового фонду за рахунок збільшення фінансування житлового будівництва за кошти державного та місцевого бюджетів, розгортанням системи кооперативного будівництва.

1. Бацук В. Для сільських новобудов / В. Бацук // Сільські вісті. – 1985. – 1 березня.
2. Будувати швидко, якісно // Вінницька правда. – 1978. – 26 жовтня.
3. Будівельна програма. Радянське Поділля. – 1984. – 29 червня.
4. Будівельна програма області на 1982 рік. Радянське Поділля. – 1982. – 24 січня.
5. Братунь М. Будівництву – масштаби п'ятирічки / М. Братунь // Радянське Поділля. – 1969. – 31 травня.
6. Десять найважливіших будов – під контроль громадськості. Радянське Поділля. – 1975. – 22 лютого.
7. Жовнір Л. Ф., Гуменюк В. Г. Соціальна перебудова сіл Вінниччини в одинадцятій п'ятирічці // Тези доповідей третьої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. (4 вересня 1985 року). – Вінниця, 1985. – С. 38.
8. Капитальное строительство в Украинской ССР / Под ред. Г.К. Злобина. – С. 125-126.
9. Криворучко Л. Висоти сільських будівельників / Л. Криворучко // Вінницька правда. – 1971. – 16 березня.
10. Крикливий В. Будувати швидко, економічно / В. Крикливий // Радянське Поділля. – 1978. – 13 січня.
11. Крикливий В. Успішно завершити будівельний рік / В. Крикливий // Радянське Поділля. – 1973. – 11 липня.
12. Крикливий В. Будівництву увагу / В. Крикливий // Радянське Поділля. – 1970. – 24 жовтня.
13. Крикливий В. Капітальне будівництво / В. Крикливий // Радянське Поділля. – 1968. – 31 липня.
14. Отрошко В. Строительство на селе // Коммунист Украины. – 1968. – № 1. – С. 25-26.
15. Палійчук Л. Жителям села – добротні будови / Л. Палійчук // Сільські новини. – 1984. – 4 серпня.
16. Покращити будівництво на селі. // Вінницька правда. – 1983. – 16 грудня.
17. Панченко П. П. Становище українського села (60 – 80-ті рр.) / П. П. Панченко // Укр. іст. журн. – 1989. – №8. – С. 13–14.
18. Старинець І. Будівництво на селі / І. Старинець // Колгоспна зоря. – 1981. – 10 лютого.
19. Стебновська Г. Селу – сучасне житло / Г. Стебновська // Вінницька правда. – 1985. – 11 серпня.
20. Стедовий Е.М. Будови Хмельниччини. / Е.М. Стедовий // Радянське Поділля. – 1984. – 31 січня.
21. Темний В. Ф. Оновлення подільського села – Одеса: Маяк, 1983 – 120 с.
22. Трачук В. Підвищувати темпи будівництва / В. Трачук // Радянське Поділля. – 1982. – 16 січня.
23. Хмельниччина на будові. Радянське Поділля. – 1981. – 10 січня.

Н.Р. Романець

РОЗКУРКУЛЕННЯ ЗА ТРЕТЬОЮ КАТЕГОРІЄЮ

Досліджено репресивні заходи влади, спрямовані проти куркулів третьої категорії, що здійснювалися в українському селі під час суцільної колективізації протягом 1930 – 1931 рр. На основі аналізу архівних документів, що вперше введено до наукового обігу, висвітлено формування куркульських висілок. Показано, що куркульські висілки стали своєрідними селянськими резерваціями з непридатними для життя умовами.

Ключові слова: куркуль, розкуркулення, висілки.

The article is devoted to investigation of repressive policy of soviet power against the «kulaks by the third category» in the Ukrainian village during the complete collectivization in 1930-1931. Based on the analysis of new archival documents, the author defines the process of forming of kulak settlements. It is shown that the kulak settlements were a kind of peasant reservation of uninhabitable conditions.

Key words: kulaks, settlements, dekulakization, peasants, power.

У сучасному українському історіографічному просторі тема сталінського терору проти селянства 1920 – 1930 рр. належить до розряду тих, актуальність яких визначається не лише суто науковим, але й суспільно-політичним інтересом. Об'єктивне дослідження характеру, масштабів репресивних дій влади, встановлення їхніх соціально-економічних та морально-психологічних наслідків створює передумови для осягнення причин наявних соціальних протиріч та конфліктів, а відтак, виступає важливим підґрунтям для громадянського примирення в Україні, налагодження «мирного діалогу» з минулим.

Останніми роками вітчизняні та зарубіжні науковці докладають значних зусиль для вивчення репресивної складової суцільної колективізації, приділяючи особливу увагу проблемі розкуркулення. Помітним внеском у висвітлення цієї теми стали праці В. Васильєва [1], С. Кульчицького [2], М. Івницького [3]. Проте і нині залишається чимало аспектів, які потребують подальшого дослідження. Серед них – розкуркулення за так звану третью категорією. Незважаючи на те що формування селянських висілок детально охарактеризовано у монографії Є. Шаталіної [4], залучення до наукового обігу документів із розсекречених фондів архівів дозволяє висвітлити нові компоненти репресивних заходів, спрямованих проти найчисельнішої категорії куркульства, що і є метою пропонованої наукової розвідки.

Загальновідомо, що поділ селян на три групи куркулів був здійснений постановою ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. Згідно з цією класифікацією, до куркулів третьої категорії зарахували тих, хто не належав до «глитайського активу», «найзаможніших глитай і напівпоміщиків». Їх дозволялося залишити на території району, розселивши на нових, відведених для них за межами колективних господарств ділянках [5, 147].

Оскільки постанова не регламентувала порядок утворення куркульських висілок, урегулюванням цього питання переймалася республіканська влада. У рішенні ЦК КП(б)У від 2 лютого 1930 р. вказувалося, що куркульські висілки мали складатися з 10–20 сімей, а керувати ними повинні були спеціальні комітети (трійки) або уповноважені, призначені